

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE MEDIE

EXTRAS

DOMNI ASOCIAȚI ÎN ȚĂRILE ROMANE ÎN SECOLELE
AL XIV-LEA ȘI AL XV-LEA

DE

OCTAVIAN ILIESCU

I

ANUL II
IANUARIE — IUNIE
1951

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

BARPR - II 377011

p. 39 - 60

BA II 377011

p. 39 - 60

BIG 144⁻

8. VIII. 1951, București

DOMNI ASOCIAȚI ÎN ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLELE AL XIV-lea ȘI AL XV-lea

DE
OCTAVIAN ILIESCU

I

Documentele vremii și vechile cronici au păstrat amintirea unui fenomen politic ce se întâlnește uneori în veacurile al XIV-lea și al XV-lea atât în Țara Românească, cât și în Moldova: asocierea a doi domni la cârma aceleiași țări.

În mai multe rânduri, domni din Țara Românească și din Moldova și-au asociat un fiu sau un frate la conducerea treburilor țării, în condițiuni încă nelămurite în deajuns până astăzi. Astfel, e bine cunoscută domnia comună a lui Mircea cel Bătrân cu fiul său, Mihail, sau aceea a lui Iliș și Ștefan al II-lea în Moldova; un număr relativ mare de documente a rămas din aceste perioade, fapt ce a îngăduit cercetarea lor mai îndeaproape. În afară de acestea, mai există însă și alte cazuri, despre care documentele au păstrat prea puține știri. Din această pricină, ele nu au făcut obiectul unei atenții mai deosebite în istoriografia română.

O lumină cu totul nouă poate aduce, pentru lămurirea întregii probleme, materialul numismatic, neluat în seamă până în prezent. Existența unor serii de monete, atât muntenesti, cât și moldovenești, care poartă neîndoiețnic numele a doi voievozi, trebuie lămurită în acest cadru, deoarece ele pot fi o dovadă certă a unei asocieri între voievozii respectivi. În rândurile ce urmează, vom încerca să analizăm această problemă, examinând întregul material cunoscut până astăzi, atât documentar, cât și numismatic, și căutând să determinăm cauzele cărora se datorește acest fenomen și condițiile în care s'au desfășurat aceste domnii comune.

Asocierea a doi principii în această vreme nu e o particularitate a țărilor române. De pildă, în istoria imperiului bizantin sunt foarte frecvente cazurile în care împăratul își asociază un coregent, spre a se bucura de aceleași prerogative imperiale.

II

Până de curând, se credea în istoriografia română că a existat o asociere la tron în Țara Românească încă din timpul lui Basarab Voievod. Acesta și-ar fi alăturat pe Nicolae Alexandru, fiul său, prin 1343 sau mai înainte. Era o ipoteză, emisă după descoperirea grafitului dela Curtea de Argeș, care indica anul 1352 ca dată a morții lui Basarab, și menită a concilia această dată cu mențiunile făcute în unele izvoare despre Nicolae Alexandru, în legătură cu fapte petrecute anterior. Știrile consemnate în izvoare sunt următoarele :

a) Cronica ungurească a lui Ioan de Küküllo, scrisă după moartea regelui Ludovic I al Ungariei (1342—1382) și povestind „în ordine cronologică” (după afirmația autorului) întâmplările din viața regelui angevin, menționează întâlnirea dintre acesta și Alexandru, întâlnire ce ar fi avut loc în Ardeal, cu prilejul călătoriei întreprinse de Ludovic pentru potolirea răscoalei Sașilor din 1343. Alexandru, voievodul transalpin, „quidam princeps seu baro potentissimus”, cum îl numește cronicarul, ar fi prestat atunci omagiul de vasalitate regelui ungar¹⁾.

b) Al doilea izvor, letopisețul Țării Românești, păstrat într'un manuscris din veacul al XVIII-lea, vorbind despre expediția Ungurilor împotriva Tătarilor din Estul Munteniei, arată că la această campanie au participat și Muntenii sub conducerea lui Alexandru Voievod²⁾.

c) O scrisoare a papei Clement VI către Ludovic I, regele Ungariei, cu data de 7.X.1345, în legătură cu convertirea la catolicism a unor Români, menționa, printre alții „nobiles viri Olachi Romani”, pe „Alexander Bassarathi”³⁾.

Deoarece toate aceste izvoare vorbesc de Nicolae Alexandru înainte de anul 1352, data morții lui Basarab Voievod, explicația s'a găsit într'o presupusă asociere ce ar fi avut loc în anul 1343 sau mai

¹⁾ N. Iorga, *Les plus anciennes chroniques hongroises et le passé des Roumains*, II, in *Ac. Roum. Bull. de la Sect. Hist.*, X, 1923, p. 9-10.

²⁾ Letopisețul Țării Rumânești, ed. St. Nicolaescu, în *Rev. pt. Ist. Arch. și Fil.*, XI, 1910, p. 107.

³⁾ Hurmuzaki, I., Nr. 551, p. 697-698.

înainte ¹⁾. Ulterior, ipoteza aceasta a fost adoptată de majoritatea istoricilor noștri.

Recent însă, s'a arătat că știrile de mai sus sunt sau false, sau greșit interpretate. Astfel, examinând izvoarele de mai sus, se constată mai întâi că povestirea campaniei Muntenilor împotriva Tătarilor „astfel cum este expusă în letopisețul Țării Românești, se datorește traducerii trunchiate și greșite a unui pasaj din cronica lui Küküllo, în care e vorba numai de expediția Ungurilor împotriva Tătarilor. Dimpotrivă, alte cronici muntene vorbesc de o campanie a lui Alexandru în Ardeal alături de Tătari și împotriva Ungurilor, în anul 1345. Despre ceremonia de omagiu, ce ar fi avut loc, după același cronicar ungar, în 1343, se arată că acest fapt este povestit, fără a se indica data, fiind pus în legătură cu călătoria regelui Ludovic în Ardeal. Faptul că Ioan de Küküllo își scrie cronica după moartea lui Ludovic, din amintiri, poate duce la presupunerea că s'a săvârșit o greșală de cronologie și că întâlnirea dintre Alexandru și Ludovic a avut loc în realitate mai târziu, cu ocazia unei alte călătorii ardelenale a regelui, în 1359, când Nicolae Alexandru a prestat omagiul de fidelitate ca Domn al Țării Românești. Cât privește scrisoarea papei din 1345, se mai arată că Alexandru, fiul lui Basarab, e menționat printre acei numeroși nobili bărbați valahi, cărora li s'a adresat Clement VI în legătură cu catolicizarea Românilor. Intervenția papei pe lângă Nicolae Alexandru, într-o vreme când Basarab trăia încă, s'ar datora, credem, faptului că fiul lui Basarab era căsătorit cu catolica Doamna Clara. Cunoscând aceasta, papa putea spera mai ușor un sprijin dela el și nu dela Basarab însuși.

În lumina acestor cercetări mai noi, se poate admite că presupusa asociere dintre Basarab și Nicolae Alexandru nu este confirmată de izvoarele istorice.

*

Printre monetele muntene din veacul al XIV-lea, se cunosc astăzi câteva serii de un deosebit interes, care poartă pe una din fețe numele Vladislav, pe cealaltă acela de Radu. Cele dintâi monete muntene cunoscute până azi apar în a doua jumătate a sec. al XIV-lea, sub domnia lui Vladislav I sau Vlaicu Vodă, care bate un mare număr de monete cu numele său ²⁾. Fratele și urmașul său, Radu I, dela care nu ni

¹⁾ D. Onciul, Anul morții marelui Basarab Voievod, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, X-XVI, 1917-1923, p. 101-104.

²⁾ Oct. Iliescu, Monete vechi românești, în *Studii și cercetări de istorie medie*, I, An. I 1950, p. 120 și urm.

s'a păstrat niciun document, continuă bogata activitate a monetăriei muntene, dovadă marele număr de piese emise în timpul său¹⁾).

Monetele ce poartă numele celor doi voievozi sunt de tipul comun muntean, înfățișând pe avers scutul despicat și fasciat în primul, în al doilea plin sau o siglă, iar pe revers, coiful spre dreapta, având deasupra acvila cu aripile închise privind spre stânga²⁾. Ele pot fi clasificate în două categorii: unele au pe avers numele lui Vladislav, iar pe revers, acel al lui Radu. În această categorie, intră două serii monetare, ce se deosebesc prin faptul că, în vreme ce numele lui Vladislav e întotdeauna însoțit de titlul de voievod, al lui Radu uneori nu are acest titlu. În a doua categorie, sunt cuprinse monetele care au pe avers numele lui Radu, cu titlul de voievod, iar pe revers, acela al lui Vladislav, fără acest titlu. Și unele, și celelalte se prezintă astfel:

+ I W B T A Δ I C T A B A B O E B Δ

între două cercuri de perle. Scut despicat, în primul patru fascii, în al II-lea Θ . Deasupra scutului în dreapta două globule alăturate.

+ I W 9 T A / O V T A

între un cerc de perle exterior și un cerc liniar interior. Coif închis în profil spre dreapta, deasupra lui, acvila spre dreapta, ținând capul întors spre stânga și aripile închise.

AR. 17 mm. 0,65 gr. Colecție particulară (fig. 1). Un exemplar identic, descris de Dr. G. Severeanu, *Ducații Țării Românești cu numele a doi domnitori*, în „Bucureștii“, 1935, p. 50, provenind din tezaurul descoperit la Balaci-Ialomîța în 1926, AR. 16 mm. 0,77 gr.

+ I W B T A Δ I C T A B A B O E B Δ

între două cercuri de perle. Ca mai sus.

+ I W 9 T A / O V T A B O E B

între un cerc de perle exterior și unul liniar interior. Coif ca mai sus, cu o cruce în relief pe partea inferioară; deasupra lui, acvila ca mai sus. În câmpul drept urmele unei cruci globulate. Cuvântul BOEB bătut ulterior, fapt ce se poate deduce din felul cum sunt așezate literile componente. Piesa a crăpat la a doua baterie.

¹⁾ Const. Moisil, *Monetele lui Radu I Basarab*, în *Bul. Com. Mon. Ist. X-XVI, 1917-1923*, p. 1 (a extrasului).

²⁾ Termenii „dreapta“ și „stânga“, în sens eraldic, invers față de dreapta și stânga privitorului.

AR. 17 mm. 0,65 gr. Cabinetul Numismatic al Academiei R.P.R., Nr. 16.254 (fig. 2).

† I W B Λ Δ I C Λ B a B a B O E B Z

între două cercuri de perle. Ca mai sus.

+ I W ρ Δ Δ / O Y Λ B O E B

între un cerc de perle exterior și un cerc liniar interior. Ca mai sus; în câmpul drept, o cruce de globule. BOEB bătut ulterior. AR. 16 mm. 0,59 gr. Colecție particulară (fig. 3). Alt exemplar, identic, provenind din tezaurul dela Balaci-Ialomița, AR. 16 mm. 0,56 gr., Dr. G. Severeanu, op. cit., p. 50.

† I W P Δ Δ O V Λ O C B O E B W Δ Δ

între două cercuri de perle. Scut despîcat, în primul patru fascii, în al II-lea plin.

† I W B Λ Δ I / Δ I C Λ B B

într'un cerc de perle exterior. Coif închis în profil spre dreapta, cu o cruce incusă pe partea inferioară, deasupra lui, acvila spre dreapta ținând capul întors spre stânga și aripile închise. În câmpul drept sigla ζ.

AR. 16 mm. 0,85 gr. Cabinetul Numismatic al Academiei R.P.R., Nr. 16.438 (fig. 4).

Un exemplar similar, dar cu legenda reversului

† I W B Λ Δ / Δ I C Λ B B

publicat în 1915: Const. Moisil, Monete vechi românești inedite sau puțin cunoscute, în Analele Acad. Rom. Mem. S. Ist. S. II-a, t. XXXVIII, 1915, sub Nr. 29, p. 71 (fig. 5). Toate exemplarele cunoscute azi — în număr de 5 — au numele

B Λ Δ I Δ I C Λ B B

Monetele descrise mai sus sunt tot atâtea dovezi despre existența unei asocieri la domnie între Vlaicu Vodă și Radu I, asociere necunoscută până în prezent din alte izvoare. Presupunerea că ar fi vorba de monete hibride, bătute sub domnia lui Radu I, și rezultate din întrebuințarea a două stanțe diferite, dintre care una, veche, ar fi rămas

dreapta ținând capul întors spre stânga și aripile încluse. În câmpul drept sigla P.

AR. 15 mm. Colecția Muzeului Municipal, Nr. 3.819/5.218 (fig. 8)

+ I W M H P b y z B O E B A

între un cerc de perle exterior și un cerc liniar interior. Scut despicaț, în primul patru fascii, în al doilea sigla K.

+ I W Δ Z N O / V B O E B O

Coiful și acvila ca mai sus; în câmpul drept sigla K în loc de P.

AR. 15 mm. 0,36 gr. Tezaurul dela Bădila-Tulcea (găsit în 1906).

Publ. de Dr. G. Severeanu, op. cit., p. 51. (fig. 9)

Piesa descrisă mai sus la Nr. 5 este foarte bine conservată, astfel încât legendele pot fi citite fără nicio urmă de îndoială. Δ final din cuvântul BOEBOΔAA se întâlnește foarte frecvent pe monetele lui Dan I. Siglele θ și P sunt comune pentru monetele bătute în domniile lui Radu I, Dan I și Mircea cel Bătrân. Cât privește piesa Nr. 6, ea se deosebește de cea anterioară atât prin așezarea schimbată a numelor celor doi domnitori, cât și prin siglele K/K, ce nu se întâlnesc niciodată pe monetele lui Dan sau ale predecesorilor săi; ele apar numai pe ducații lui Mircea și ai lui Vlad I (1394—1396)¹⁾.

Pentru aceleași motive, ce au fost expuse mai sus, considerăm aceste piese drept o dovadă neîndoielnică a unei asocieri între Dan și Mircea, asociere amintită numai în treacăt de cronicarul muntean.

*

Dacă în privința vovevozelor menționați mai sus, singurele probe ce atestă existența unor domnii comune sunt monetele, în schimb asocierea dintre Mircea cel Bătrân și fiul său, Mihail, a fost consemnată de mărturii scrise, documente contemporane destul de numeroase. Ele dovedesc că, începând din 1408, poate și mai înainte, Mircea și l-a alăturat pe Mihail, în calitate de coregent²⁾. Din examinarea acestor

¹⁾ Dr. G. Severeanu (op. cit., II, în „Bucureștii“, 1935, p. 259—264) a publicat o monetă ce ar purta numele lui Mircea și al lui Vlad I. În realitate, e o monetă a lui Vlad I, a cărei legendă de pe avers a fost greșit citită. Acest

fapt rezultă clar din examinarea reproducerii piesei citate: ...Δ O E Λ B ... și nu: ... H P y z B ... după descifrarea lui Severeanu. (fig. 10).

²⁾ 1391, la Gr. G. Tocilescu, 534 documente istorice slavo-române din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, Buc. 1931, p. 6; 1399, la N. Iorga, Ist. Rom., III, Buc. 1937, p. 307, întemeindu-se pe un document ce datează în realitate din 1409.

documente, se pot desprinde unele amănunte, cu privire la condițiile în care domnea fiecare din asociați. Astfel, Mihail se întitula, simplu, voievod, în vreme ce Mircea era „autocratul mare voievod”. În actele externe, figura numai Mircea, Mihail nefiind menționat niciodată ¹⁾. În schimb, spre deosebire de Mircea, care stătea în capitala țării, la Curtea de Argeș, Mihail își alesese drept reședință Târgoviște, „orașul domniei mele”, cum îl numește într'un hrisov ²⁾. După moartea lui Mircea, Mihail va muta capitala la Târgoviște ³⁾. În calitate de asociat, el își exercită autoritatea în acest oraș și dealungul văii Dâmboviței, având sub jurisdicția sa vămile dela Rucăr și Bran, pe unde pătrundeau în țară negustorii brașoveni ⁴⁾.

Studii numismatice mai vechi menționează o serie de monete care au numele lui Mircea și al lui Mihail. Ar fi vorba deci de piese bătute în această perioadă. Astfel, numismatul ungar L. Réthy a afirmat cel dintâi că într'un tezaur cuprinzând vreo 800 monete dela Mircea și Sigismund I, regele Ungariei (1384—1437), s'ar fi găsit un exemplar cu numele lui Mircea și al lui Mihail, pe care nu îl descrie, dar îl reproduce (în desen) ⁵⁾.

Examinând mai târziu lucrarea lui Réthy, Docan a observat însă că piesa reprodușă e în realitate o monetă a lui Mihail, a cărei legendă fusese citită greșit ⁶⁾. Pe de altă parte, Docan declară mai departe că „o monetă purtând neîndoelnic numele acestor doi domnitori s'a descoperit abia acum în urmă” ⁷⁾. Cercetările întreprinse încă de mai mulți ani în această direcție nu ne-au dat prilejul să descoperim astfel de piese până în prezent.

În vreme ce numismatica nu aduce, după cât se pare, mărturii noi cu privire la această asociere, în schimb sigilografia prezintă un deosebit interes. Astfel, sigiliul mic al lui Mircea cel Bătrân înfățișează un neașteptat tip iconografic: busturile afrontate a două personaje încoronate, între ele un arbore. Un asemenea sigiliu a fost întrebuințat pentru două documente cunoscute până astăzi: scrisoarea lui Mircea din 23 Sept. 1403, adresată regelui Vladislav Jagello al Poloniei și

¹⁾ Ibidem, p. 56.

²⁾ Idem, Doc. Țării Rom., p. 103.

³⁾ Idem, Mircea cel Bătrân, p. 56.

⁴⁾ Ibidem.

⁵⁾ L. Réthy, Adalékok a havasalyi vajdaság numismatikájához (Contribuțiuni la numismatica voievodatului Munteniei), în Archeologiai értesítő, 1892, p. 435, fig. 4.

⁶⁾ N. Docan, Studii privitoare la numismatica Țării-Românești, în An. Ac. Rom. Mem. S. Ist, S. II, t. XXXII, 1909, p. 487.

⁷⁾ Ibidem, p. 489.

privilegiul vamal acordat Brașovenilor în 1413 (fig. 11 și 12) ¹⁾. De bună seamă, ideea ce se desprinde din adoptarea acestui tip sigilar nu poate fi alta decât aceea a asocierii între doi voievozi, reprezentați în mod convențional prin cele două busturi încoronate și așezate ²⁾. O altă explicație nu se poate găsi, cu atât mai mult, cu cât asocierea lui Mihail de către Mircea este verificată, după cum am văzut, de documente necontestate. În cazul când sigiliul descris are valoarea simbolică arătată, data asocierii ar fi mai veche decât aceea arătată de documente; scrisoarea către Vladislav Jagello, cu prilejul căreia Mircea a întrebuințat prima dată acest sigiliu, datează din anul 1403. Dacă totuși asocierea nu este mai veche, nefiind dovedită documentar înainte de anul 1408, trebuie să admitem ipoteza că sigiliul folosit de Mircea la 1403 reproduce un tip mai vechi, creat în timpul domniilor duble anterioare, după cum același tip sigilar reprezentând cele două busturi încoronate a fost întrebuințat mai târziu, desigur prin tradiție, sub urmași ai lui Mircea, care nu au avut asociați la domnie: Radu II, Dan II, Alexandru Aldea, Vlad Dracul ³⁾. De remarcat că sigiliul lui Mihail, aplicat pe două documente emise în timpul când era asociat al lui Mircea, înfățișează un singur cap încoronat ⁴⁾.

Nu am putea încheia aceste considerațiuni cu privire la domnia comună a lui Mircea și Mihail, fără a examina, în treacăt, problema ridicată de o serie de monete, care au pe avers numele și efigia lui Mircea, iar pe revers un nume rămas încă neidentificat, Petrusian sau Petruslan, scris cu caractere gotice (așa numita scriere fracturată). În număr mai mare — 88 buc. — asemenea monete s'au găsit în tezaurul amintit mai sus, laolaltă cu dinari și oboli ungurești ai regelui Sigismund I și cu alte monete dela Mircea, ducați și bani anepigraii. Acest tezaur a intrat în colecția Muzeului Național din Budapesta. Ulterior, exemplare ale acestui enigmatic tip monetar au îmbogățit și alte colecții, atât publice, cât și particulare, astfel încât numărul celor cunoscute până astăzi este relativ destul de mare. Lăsând la o parte seriile și nenumăratele variante întâlnite, acest tip monetar se prezintă astfel:

IG MP I | V Δ BO

¹⁾ Const. Moisil, Sigiliile lui Mircea cel Bătrân, în Revista Arhivelor. VI, 1945, p. 12 (a extrasului).

²⁾ Ibidem, p. 14.

³⁾ I. Bogdan, Relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească, I, Buc. 1905, p. LXVII.

⁴⁾ Ibidem, p. LXVIII și 8.

într'un cerc de perle. Mircea încoronat în picioare, de față, îmbrăcat într'o tunică lungă, ținând în mâna dreaptă o suliță, în mâna stângă globul cruciger.

+ Petru sau B

într'un cerc de perle. Scut despicat, înclinat spre dreapta, în primul plin, în al doilea trei fascii, timbrat de un coif în profil spre dreapta, deasupra lui, acvila ținând aripile închise și capul întors spre stânga.

AR. 16 mm. 0,43 gr. (fig. 12).

Alte serii au fasciile din scut așezate invers sau diferite semne sau sigle.

Legenda reversului este aceea care a provocat multe nedumeriri. Citită la început de către Sturdza și Hașdeu „Rostislav”, descifrarea corectă a fost pusă la punct de către Réthy, în lucrarea amintită ¹⁾. Încă de atunci, problema identității acestui Petrus sau Petrusian și aceea a rostului întrebuițării unei astfel de scrieri au frământat pe cercetători. S'a emis ipoteza existenței unui ban Petru sau Petrusian, care ar fi bătut aceste monete împreună cu Mircea, ipoteză ce se datora faptului că numele de pe revers era urmat de regulă de litera B, care ar fi fost inițiala titlului „Banus”. S'a mai propus interpretarea: Petroseni Banya, ceea ce ar fi presupus existența unei monetării muntene la Petroșani pe vremea lui Mircea. Cât privește scrierea fracturată, neobișnuită în Țara Românească, s'a crezut că întrebuițarea ei s'ar fi datorat faptului că aceste monete au fost bătute pentru populația din Anlaș și Făgăraș, mai deprinsă cu asemenea caractere ²⁾.

Problema a rămas nedeslegată până astăzi și ipotezele enunțate așteaptă încă să fie verificate. Trebuie să reținem însă că acest nume reprezintă o persoană și nu o localitate. Într'adevăr, Petroșanii nu au figurat niciodată printre monetăriile transilvane, binecunoscute din izvoare istorice. Cine a fost acest Petrus sau Petrusian, în ce calitate și-a înscris numele pe monete alături de acela al lui Mircea și de ce s'a întrebuițat limba latină și scrierea fracturată, în timp ce pe avers, legenda e în limba slavă, aceasta rămâne de dovedit.

*

¹⁾ Réthy, op. cit., p. 435. Pentru Rostislav: B. P. Hașdeu, *Istoria critică a Românilor din ambele Dacii în sec. al XIV-lea*, I, Buc. 1873, p. 173; D. A. Sturdza, *Memoriu asupra numismaticii românești*, în *An. Soc. Acad. Rom.* t. X, S. II, 1877, p. 168.

²⁾ Toate aceste ipoteze la N. Docan, op. cit., p. 489, *Caractere gotice au și legendele sigiliilor lui Vlad Dracul și Vlad Țepeș*: I. Bogdan, op. cit., p. LIII. În Ungaria, această scriere era obișnuită în sec. al XV-lea: *ibidem*.

Pentru a încheia șirul domnilor asociați din Țara Românească în veacul al XV-lea, vom aminti pe Vlad Călugărul (1482—1495) și fiul său, Radu cel Mare (1495—1508), asociați la domnie între anii 1492—1495. În calitate de coregent, Radu emite hrisoave în această vreme, purtând titlul de voievod și domn ¹⁾.

III.

În Moldova, știri ce indică o asociere la domnie datează încă din timpul lui Petru I Mușat (1375—1391 sau 1374—1392), care și-a asociat pe fratele său, Roman. La 9 Februarie 1386, Roman dădea dispozițiuni în numele fratelui său, Petru, cu privire la câțiva negustori din Cracovia și Lemberg, jefuiți de Armeni în Moldova. De asemenea, actul de împrumut al lui Vladislav Iageilo din 1388 cuprinde o clauză, prin care regele polon făgăduiește restituirea sumei împrumutate dela Petru Mușat, atât acestuia, cât și fratelui său, Roman, și copiilor lui ²⁾. Din aceste documente, rezultă că din 1386, Roman a fost asociat de fratele său, căruia de altfel îi urmează în 1391 sau 1392.

*

Rămas singur domn după moartea lui Petru Mușat, Roman emite hrisoavele cunoscute din 1392 și 1394 atât în numele său, cât și în numele fiilor săi, Alexandru și Bogdan, care totuși nu poartă titlul de voievozi ³⁾. Nu se poate preciza dacă era o asociere sau o simplă preferință pe care Roman o arăta în acest chip pentru Alexandru și Bogdan, în raport cu ceilalți fii ai săi, dintre care doi l-au urmat în scaunul domnesc: Ștefan și Iuga ⁴⁾.

*

Un hrisov al lui Iuga Vodă pomenește în lista martorilor, după invocarea mărturiei Domnului și a fiilor săi, „credința lui Ștefan Voievod și a fiilor săi, credința fraților lui, credința lui Alexandru, credința lui Bogdan“ ⁵⁾. Prin urmare, Iuga a fost asociat de către fratele său, Ștefan I; în această calitate emite acel hrisov.

*

¹⁾ Damian P. Bogdan, Acte moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, Buc. 1938, p. 15 și notele 4 și 5.

²⁾ M. Costăchescu, Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare II, Iași 1932, p. 605-606.

³⁾ Ibidem, I, Iași 1931, p. 7-15 (doc. Nr. 3 și 4).

⁴⁾ Ibidem, doc. Nr. 5., p. 17.

⁵⁾ Ibidem, Nr. 9, p. 26-27.

O asociere pare să fi fost și între Alexandru cel Bun și fratele său, Bogdan, pomenit în formula „fratele domniei mele, jupan Bogdan”, atât în titulatură, cât și în lista de martori, în toate documentele datând din anii 1400—1407 inclusiv. Imprejurarea că Bogdan nu poartă titlul de voievod, ci acela de jupan, s'a explicat prin lipsa de precizie, ce exista pe atunci în cancelaria Moldovei, cu privire la sensul unor termeni. După o altă părere, ar fi vorba însă numai de o simplă formulă de politeță, care nu ar indica o asociere reală. Într'un document aproape contemporan (1414—1415), dat mănăstirii din Snagov, Mircea întrebuițează același titlu pentru a desemna pe fratele său: jupan Staicu, în vreme ce Mihail, asociat la domnie, e denumit: Io Mihail Voevoda¹⁾. Titlul de jupan era întrebuițat adesea în Serbia pentru a desemna frații regelui, care nu aveau vocațiune la tron și se amestecau cu nobilii țării, și ei jupani sau cneji²⁾. De observat de asemenea că Bogdan nu figurează în actele externe ale lui Alexandru cel Bun din aceeași vreme³⁾.

*

Documentele de mai târziu ale lui Alexandru cel Bun menționează alături de domn pe Iliș, fiul său cel dintâi născut⁴⁾. Probabil, urmând exemplul lui Mircea, Alexandru a căutat să asigure succesiunea la tron a lui Iliș, pentru a înlătura o eventuală dispută între urmașii săi, fii legitimi sau nelegitimi. Iliș e desemnat ca voievod în lista de martori în documente emise începând din anul 1414.

*

După moartea lui Alexandru cel Bun, izbucnește cearta între fiii săi pentru obținerea domniei, cu toate măsurile de prevedere pe care le luase domnul răposat. La început, Iliș e în bune raporturi cu ceilalți frați ai săi: Ștefan sau Ștefco, Petru și Bogdan, care apar alături de el în lista martorilor în documentele din Ianuarie 1432⁵⁾. Ceva mai târziu, hrisoavele sale dau precădere lui Roman, fiul său, după care se înșiră ceilalți frați ai domnului⁶⁾. Două acte ale ordinului teutonic din Februarie și Iulie 1432 menționează „domnii din Moldova“ (dy Heren us der Wallachey), prin urmare, faptul asocierii domnilor mol-

1) St. Nicolaescu, *Vechimea Mănăstirii Snagov*, în „*Bucureștii*”, 1935, p. 109.

2) C. Jirecek, *Gesch. der Serben*, II, Gotha 1918, p. 6.

3) M. Costăchescu, *op. cit.*, II, doc. Nr. 171, 173, 175-178.

4) *Ibidem*, I, doc. Nr. 36, p. 336-337; 104, p. 337.

5) *Ibidem*, doc. Nr. 103, p. 336-337; 104, p. 337.

6) *Ibidem*, doc. Nr. 109, p. 350 și urm. 110, 112, 113.

doveni era cunoscut și peste graniță ¹⁾). Este înșă probabil că domniile la care se referă documentele teutonice erau Alexandru cel Bun și Iliș ²⁾).

Curând însă, rivalitatea dintre Iliș și Ștefan ia o formă mult mai gravă, degenerând într'un adevărat război intern. Cu sprijin din Țara Românească, Ștefan bate pe Iliș la „Loloni”, cum spune cronica, în toamna anului 1433, și-l alungă în Polonia ³⁾).

După noi lupte, Iliș și Ștefan se împacă, urmând să domnească împreună. Iliș rămâne domn în scaunul dela Suceava, capitala țării, în vreme ce Ștefan își creează o nouă curte, la Vaslui. Indată după împăcare, Ștefan îi scria lui Vladislav Jagello, în legătură cu acest fapt, următoarele: „ne-am apropiat cu blândeță și ne-am închinat (lui Iliș n. n.) ca Domnului nostru și unui frate mai mare și vroom să-i slujim credincios și să-i fim de folos ca Domnului nostru și unui frate mai mare” ⁴⁾. Scrisoarea poartă data de 26 Aug. 1435 și e scrisă din Bârlad (documentele anterioare ale lui Ștefan erau emise din Suceava). La rândul său, Iliș scrie tot lui Jagello din Suceava la 1 Sept. 1435, arătându-i că a ajuns la o înțelegere cu Ștefan, căruia i-a dat „din ocina noastră” ținuturile din Sudul Moldovei, cu orașele Vaslui, Bârlad, Tecuci și Chilia ⁵⁾).

Domnia comună a celor doi frați durează până în 1442, deci vreo 7 ani. În acest răstimp, ei emit hrisoave împreună, dar și fiecare în parte. Formulele întrebuițate pentru titulatură diferă dela caz la caz, după cum actele sunt redactate la Suceava sau la Vaslui. Astfel, titulatura documentelor scrise la Suceava apare în următoarea formulă: „Noi Ilie Voievod, Domnul Țării Moldovei, și fratele Domniei mele (sau fratele nostru), Ștefan Voievod” ⁶⁾. Actele dela Vaslui au altă titulatură: „Noi Ilie Voievod și fratele Domniei mele, Ștefan Voievod, Domnii Țării Moldovei” ⁷⁾. Deosebirea de redactare nu e lipsită de semnificație. Dela această regulă, fac excepție documentele din 24

¹⁾ N. Iorga, Studii și documente cu privire la Ist. Rom., VI, Buc. 1904 p. 653-655.

²⁾ Idem, La cronologia vechilor domni moldoveni, în An. Ac. Rom. Mem. S. Ist. S. III, t. XII, 1932, p. 36.

³⁾ Letopisețul dela Bistrița, I. Bogdan, Cronice inedite atingătoare de Istoria Rom., Buc. 1895, p. 36.

⁴⁾ M. Costăchescu, op. cit., II, Nr. 191, p. 679.

⁵⁾ Ibidem, I, Nr. 192, p. 681-683.

⁶⁾ Ibidem, I, Nr. 147, 149, 152, 153, 154, în 1436; 165, 166, în 1437; II, Nr. 2, în 1438; 11, 12, 14, 15, 19, din 1439.

⁷⁾ Ibidem, I, Nr. 145, 148, 150, 151, 156, în 1436; 154, în 1437; II, Nr. 4, 8, în 1438; 17, în 1439; 33, în 1442.

Febr. 1437 și 8 Martie 1442, ambele emise la Suceava, în care titulatura e întocmai ca la actele vasluiene, precum și documentul din 19 Aug. 1437, tot dela Suceava, cu o formulă intermediară : „Noi, Ilie Voievod, Domnul Țării Moldovei și fratele Dămniei mele, Ștefan Voievod, Domnul Țării Moldovei ¹⁾).

În acelaș timp, ei emit hrișoave și fiecare în parte ²⁾. Un act al lui Ștefan din Oct. 1440, prin care întărește boierului Ignat stăpânirea a două sate pe Siret, e confirmat peste câteva luni, la 7 Iulie 1441, printr'un hrisov emis în numele ambilor domni, Ștefan însuși fiind menționat alături de Iliăș în lista de marțori.

Pe de altă parte, în două rânduri, cei doi frați apar întreținând relații externe unul independent de celălalt: astfel, cele două privilegii acordate Brașovenilor, al lui Ștefan din Vaslui, la 23 Aprilie 1437, al lui Iliăș din Dorohoi, la 29 Aprilie 1437, precum și relațiile cu Vladislav, regele Poloniei: scrisoarea lui Iliăș din 8 Sept. 1439, dela Suceava, prin care întărește jurământul dela Liov, urmată imediat de actul omagial al lui Ștefan din 25 Sept. 1439 ³⁾.

Din examinarea tuturor documentelor ce datează din această perioadă, se poate observa o fluctuație a raporturilor dintre cei doi frați, începând dela o subordonare a lui Ștefan față de Iliăș, până la o completă autonomie a celor doi domni. De bună seamă, aceste fluctuații se datorau variației raporturilor de forțe dintre cei doi frați.

În timpul acestei domnii comune, se bat monete purtând numele ambilor domni. Ele se prezintă astfel:

+ ILIAS WOIWODA ❀❀

în jurul unui cerc liniar interior. Cap de bour cu o stea cu cinci raze între coarne, în dreapta o rozetă cu cinci foi, în stânga semiluna conturnată.

+ STEPHANVS WOIWODA

în jurul unui cerc liniar interior. Scut despicat, timbrat de o coorană deschisă, în primul trei fascii, în al doilea șapte flori de crin; în câmpul drept un buzdugan, în cel stâng o spadă cu vârful în sus.

AE. 19 mm. 0,96 gr. Cabinetul Numismatic al Academiei R.P.R.,

¹⁾ Ibidem, I, Nr. 157, în 1437, II, Nr. 31 din 1442; I, Nr. 163 din 1438.

²⁾ Ibidem, I, Nr. 158, 160, în 1437; II, Nr. 3, în 1438; Nr. 18 în 1439; Nr. 21, în 1440; Nr. 26, în 1441 (Iliăș singur); Nr. 13 în 1439; Nr. 25 în 1440, (Ștefan singur).

³⁾ M. Costăchescu, op. cit., II, Nr. 204, 205, 206 și 207.

Nr. 16.891 (fig. 14) ¹⁾. Pe alte exemplare, în locul spadei, e sigla P: Const. Moisil, *Istoria Monetei în România*, în *Cronica Numismatică și Arheologică*, III, 1922, p. 30.

Faptul că numele lui Iliș apare pe fața monetei pe care e reprezentată stema țării — capul de bour — poate fi un argument, în sprijinul superiorității sale sub raport juridic față de Ștefan. Incepând cu cele mai vechi monete moldovenești și până la sfârșitul veacului al XV-lea, numele domnului este gravat în mod constant pe fața ce reprezintă capul de bour, stema tradițională a Moldovei. Singure monetele lui Ștefan cel Mare se abat dela această regulă.

În același timp, se bat monete și de fiecare domn în parte; cel puțin pentru Iliș, ar fi greu de explicat altfel numărul relativ mare al tipurilor monetare ce poartă numai numele său, ținând seama de faptul că a domnit singur numai din Ianuarie 1432 până în toamna anului 1433. Observăm că toate monetele cu numele ambilor frați cunoscute până azi, cu excepția exemplarului descris de Dr. Gassauer, sunt de aramă sau de billon, ca și toate monetele atribuite lui Ștefan II, în timp ce monetele lui Iliș sunt uneori de billon sau de aramă curată, alteleori însă — mai rar — sunt de argint. Lipsa unor tezaure monetare, care ar cuprinde, printre alte piese contemporane, monete moldovenești emise după moartea lui Alexandru cel Bun, stânjenește studierea temeinică a cronologiei emisiunilor monetare din această vreme. Deocamdată, pe baza materialului numismatic existent astăzi, se poate stabili, în mod ipotetic, că monetele de argint cu numele lui Iliș au fost emise în 1432—1433, după care au urmat unele serii ale lui Ștefan II, până în 1435. Incepând din acest an, când cei doi frați se împacă, se bat monetele cu numele amândorora, precum și piese de aramă ce poartă numai numele lui Iliș

*

În Septembrie 1442, Ștefan reușește să-și înlăture fratele pentru totdeauna, orbindu-l. Astfel, rămâne singur domn, până în 1443, când alături de el apare ca martor în documente Petru, probabil asociat la domnie ²⁾). Această colaborare nu durează mult; Petru încearcă să-l răstoarne pe Ștefan, venind în țară cu ajutor dela Ioan Corvin. Apoi,

¹⁾ Un exemplar similar, dar de argint, 21 mm. 1,60 gr., publ. de Dr. R. Gassauer. *Der gegenwärtige Stand der moldauischen Münzkunde*, Cernăuți 1933, p. 31, Nr. 6.

²⁾ M. Costăchescu, op. cit., II, Nr. 37, p. 119.

cei doi frați se împacă, domnind din nou împreună, însă nu ca egali, deoarece hrisoavele se emit în numele lui Ștefan, iar Petru figurează numai în lista de martori ¹⁾). Monetele, extrem de rari, ce poartă numele Petru și care au fost atribuite de numismați acestui voievod, au fost emise, probabil, în timpul luptelor dintre el și Ștefan.

*

Incepând din anul 1445 (data exactă: 15 Iulie 1445), Petru II nu mai este amintit în hrisoavele lui Ștefan II. Acesta rămâne astfel pentru a treia oară singurul domn al Moldovei. Domnia lui va lua sfârșit în 1447, când după o luptă cu Roman, fiul lui Iliș, e prins și i se taie capul. Roman răzbuna astfel orbirea părintelui său.

După acest eveniment, reapare Petru II, voievod în Țara de Sus, la Suceava, în vreme ce Roman II domnea în Țara de Jos, la Bacău ²⁾). Se pare că, de data aceasta, nu este vorba de o asociere între unchiu și nepot, ci de o împărțire efectivă a Moldovei, cei doi domni fiind rivali. Curând, Roman se ridică împotriva lui Petru și-l alungă din Suceava; acesta se întoarce cu ajutor dela Ioan Corvin și-l silește pe Roman să se refugieze în Polonia.

În anii următori, anarhia continuă. Tronul Moldovei trece repede dela Petru II la Alexandrel, dela acesta la Bogdan II. După uciderea lui Bogdan la Răuseni, Petru Aron și Alexandrel domnesc alternativ, până în anul 1457, când Ștefan cel Mare își începe lunga sa domnie, punând capăt acestor nesfârșite certuri între frați.

IV

În lumina faptelor expuse mai sus, fenomenul politic al domniilor duble apare mai complex decât părea la prima vedere. El îmbracă trei forme deosebite, ce se desprind cu destulă evidență din examinarea izvoarelor cercetate.

Astfel, se poate distinge în primul rând o asociere pur formală, ce nu depășește cadrul unei simple formule de cancelarie, în unele documente moldovenești: e vorba de Alexandru cel Bun și fratele său, Bogdan, pomenit cu titlul de jupan; la fel, Iliș I și ceilalți frați ai săi, în hrisoavele emise între Ian. 1432— Sept. 1433.

Sub un aspect cu totul deosebit apare acest fenomen, când cearta

¹⁾ Ibidem, Nr. 57, p. 211.

²⁾ Ibidem, Nr. 81, 83, p. 288 și urm.

pretendenților la tron degenerază într-o dușmănie fățișă, ce merge chiar până la războaie civile și completa pulverizare a suveranității. În acest caz, există simultan doi domni, fiecare cu capitala sa, cu boierii și armata lui, ce se războiesc între ei, așa cum ar face-o suveranii a două state dușmane. Ca exemple, cităm: Mircea și Vlad, în Muntenia, în anii 1394—1396; în Moldova, Iliș și Ștefan II sau Ștefan II și Petru II, înainte de a se împăca; Petru II și Roman II, — tot atâtea domnii duble, însă total antagoniste.

Alteori în sfârșit ne aflăm în fața unei asocieri reale. Condițiile în care se realizează acest fenomen, ca și prerogativele fiecărui asociat, pot varia dela caz la caz; fondul însă e același: fărâmițarea caracteristică feudalității. Țara întregă e moșia Domnului, ocina noastră, cum o desemnează hrisoavele domnești. Din cuprinsul ei, Domnul poate dărui prin urmare ținuturi întregi unui asociat, după cum dăruiește moșii și sate boierilor dela curte. Și, după cum boierul era deplin stăpân pe moșia lui, nesuferind imixtiunea puterii domnești, cu atât mai mult domnii asociați în asemenea condițiuni se comportau ca adevărați suverani în capitalele ce și le creaseră: Târgoviștt, Vaslui, având curți proprii, sigilii, ba chiar și dreptul de a-și înscrie numele pe monete, alături de voievodul titular.

Spre deosebire însă de fenomenul general european, fărâmițarea feudală nu depășește în țările românești această fază inițială. Într'adevăr, ținuturile detașate, stăpânite de un asociat, nu se transmit niciodată generației următoare. Dimpotrivă, foarte curând, ambițiile fiecărui pretendent domnesc, alimentate de partide boierești, provoacă izbucnirea unor înverșunate războaie, adesea cu sprijin din afară, în urma cărora cel mai tare reușește să-și înlătore rivalii. Astfel, unitatea țării, sfărâmată pentru moment în urma unei asocieri, se reface repede.

Bună oară în Țara Românească, tronul se moștenește la început din tată în fiu; dela Basarab, el însuși fiul lui Tihomir, și până la Vlaicu Vodă, nu se întâlnește nicio excepție, deși nu trebuie pierdut din vedere faptul că Basarab mai avea și alți fii, pe lângă Nicolae Alexandru, urmașul său. Este adevărat că acești frați ai lui Nicolae Alexandru sunt pomeniți într'un document la anul 1335, fără a li se indica numele; de atunci, nu se mai știe nimic despre soarta lor, astfel încât se poate să fi murit înainte de anul 1352, când Nicolae Alexandru îi urmează tatălui său ¹⁾).

¹⁾ Pentru fiii lui Basarab „Hurmuzaki, I., Buc. 1887, doc. DVII, p. 623-634.

Lui Vlaicu Vodă însă îi urmează nu un fiu, ci fratele său, Radu I. Faptul e explicabil, deoarece Vlaicu nu a avut copii, sau cel puțin, niciun document cunoscut până azi nu pomenește existența lor. Mai greu de explicat este faptul asocierii lui Radu, atestat de monetele prezentate mai sus. Într'o ipoteză, ar trebui să admitem inițiativa lui Vlaicu, care l-ar fi asociat pe Radu, pentru a păstra continuitatea dinastică și a împiedeca alegerea unui domn din altă familie. A doua ipoteză presupune, dimpotrivă, o acțiune a lui Radu, impus ca domn asociat de către un partid boieresc strâns în jurul lui prin făgăduința de moșii sau demnități. Alte izvoare cu privire la această domnie dublă, în afară de monete, nefiind cunoscute, nu se poate preciza care din cele două ipoteze e mai aproape de adevăr.

* Asocierea dintre Dan și Mircea e mult mai elocventă. Atât letopisețul Țării Românești, cât și monetele descrise mai sus arată că ei au domnit câțeva vreme împreună, deși Dan avea descendenți direcți. Într'adevăr, Vlad I, Dan II și un Ioan, refugiat la Raguza în 1397 erau fiii săi. Prin urmare, asocierea lui Mircea s'a făcut prin îndepărtarea fiilor lui Dan, moștenitori legitimi ai tronului. Letopisețul mai consemnează un amănunt, hotărâtor pentru lămurirea problemei: după ce au domnit câțeva vreme împreună, cei doi frați începură a se învrăjbi și a se scula unul asupra altuia. Faptele s'au petrecut mai de grabă invers: Mircea, a cărui deosebită personalitate s'a vădit ulterior în toate acțiunile sale, ajutat de un partid creat în rândurile boierilor, l-a determinat pe Dan să-l asocieze la domnie. Moartea timpurie a lui Dan, în luptele cu țarul Sișman, a curmat cu o clipă mai de vreme rivalitatea dintre cei doi frați. Ea izbucnește din nou, de data aceasta între Mircea și Vlad, fiul lui Dan. E vorba de Vlad, cel înscăunat de Turci după bătălia dela Rovine, dar nu fără concursul unui alt partid de boieri ¹⁾.

După înlăturarea lui Vlad, Mircea și-a dat seama că fiul său, Mihail, va avea de înfruntat aceeași opoziție din partea partidei boierești ce sprijinea ramura lui Dan. Pentru a evita această eventualitate, el încearcă să-i netezească succesiunea la tron, asociindu-l încă din anul 1408. Până la urmă, încercarea lui Mircea nu va reuși, căci rivalitatea dintre fiii săi și acei ai lui Dan va izbucni curând după moartea marelui voievod. Atât Mihail, iar mai târziu, Radu II, alt fiu al lui Mircea, cât și Dan II vor fi susținuți fiecare de partide boierești, în încercările lor de a obține tronul. La fel se va întâmpla și în cearta

¹⁾ N. Iorga, Ist.Rom., III, Buc. 1937, p. 302.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. (10)

Fig. 11

Fig. 12

Fig. (13)

Fig. 14

dintre Alexandru Aldea și Vlad Dracul, de data aceasta amândoi fii ai lui Mircea.

Cât privește asocierea dintre Vlad Călugărul și fiul său, Radu cel Mare, fapt petrecut la sfârșitul veacului al XV-lea, ea apare ca o nouă încercare a domnului de a înfrâna creșterea puterii partidelor boierești, cu sprijinul cărora se ridicau nenumărați pretendenți. Printre aceștia, era și acel Vlad vornicul, căruia Vlad Călugărul puse să i se taie capul pentru vina de a fi încercat „să se ridice domn peste capul lui”¹⁾. Dealtfel, secolul următor va fi în întregime turburat de intrigile și luptele partidelor boierești, între care puternica familie a Craioveștilor va juca un rol preponderent.

Trecând în Moldova, vom constata aceeași trăsătură caracteristică a acestui fenomen: un aspect al luptei dintre voievod și puterea crescândă, de tip feudal, a boierilor.

Astfel, Petru I Mușat îl asociază la tron pe Roman, începând din anul 1386. Petru însă avea descendenți: Ivașcu, poate și Iuga²⁾. Între aceștia și Roman și fiii săi, Alexandru și Bogdan, se va deschide competiția pentru domnia Moldovei, la moartea lui Ștefan I (1399). Problema va fi rezolvată de Mircea, cu ajutorul căruia obține tronul Alexandru cel Bun. Desigur, fiecare dintre acești pretendenți număra sprijinitorii săi, în rândurile boierilor moldoveni.

Ca și Mircea, Alexandru cel Bun va căuta să înlăture o eventuală dispută pentru succesiune între fiii săi, asociindu-l pe Iliăș. Ca și în Muntenia, încercarea sa nu va reuși, Iliăș având de înfruntat veleitățile fratelui său Ștefan. Acesta, având din afară sprijin muntean, susținut însă înăuntrul țării de partidul său, izbutește să-l înlăture. Forțele pe care se sprijineau fiind oarecum egale, cei doi frați recurg la compromisul asocierii la tron, împărțindu-și veniturile țării și — fapt semnificativ — înconjurându-se fiecare de propria lui curte de boieri.

Când turburările reîncep, partidele boierești vor susține rând pe rând candidații lor: Ștefan II, Petru II, Roman II, Alexandru II, Bogdan II și Petru Aron. Deabia Ștefan cel Mare va reuși să înfrâneze anarhia provocată de creșterea influenței partidelor boierești, neșovăind chiar să taie capul câtorva dregători vinovați de viclenie: la 16 Ianuarie 1471, la Vaslui, precum și puțin înainte de a închide ochii, când pedepsește în același chip capii celor două partide antagoniste, dintre

¹⁾ Vlad Vodă Călugărul 1482-1496. Buc. 1903, p. 58.

²⁾ M. Costăchescu, op. cit., II, p. 617-621.

care unul susținea succesiunea lui Bogdan, în vreme ce partidul celălalt voia ca succesori să fie nepotul și un nepot al domnului moldovean¹⁾.

Datorită acestui factor — creșterea puterii boierilor, ca mari proprietari de pământ, cu țărani șerbi — nu s'au statornicit în mod precis regulile de drept privitoare la succesiunea la tron. Noul domn trebuia să împlinească numai o singură condiție, aceea de a fi „os domnesc”, ceea ce va determina pe mulți candidați să-și făurească filiațiuni imaginare, menite să le justifice țelurile. O statornicire definitivă a regulilor privitoare la succesiunea la tron ar fi avut ca rezultat înlăturarea influenței boierilor în alegerea noului domn, deci și a influenței pe care o aveau asupra lui. Evident, aceasta nu putea fi pe placul boierilor, dintre care unii și-au găsit chiar moartea, urzind intrigi pentru apărarea privilegiilor lor.

Ținând seama de intervenția acestui factor — creșterea influenței marilor boieri — dreptul de succesiune la tron apare într-o lumină cu totul nouă. Astfel, credem că nu se mai poate susține prioritatea de drepturi, în materie de succesiune la tron, a fratelui față de fiul domnului precedent²⁾. Notăm în primul rând faptul că în timpurile mai vechi, atât în Muntenia, dela Tihomir până la Vlaicu Vodă, cât și în Moldova, dela Dragoș până la Petru Mușat, tronul se moștenește din tată în fiu. Apariția fratelui ca succesori se întâmplă în Muntenia abia după moartea lui Vlaicu, pe urma căruia nu au rămas descendenți. Și în acest caz, Radu fusese asociat la domnie de către fratele său, dovadă monetele cu numele ambilor frați. În celelalte cazuri, am arătat intervenția factorului politic și social: influența partidelor boierești. Vechiul drept românesc, atât public, cât și privat, fiind un drept cutumiar, nescris, e lesne de înțeles de ce rezultatele intervenției acestui factor au putut fi considerate drept norme de drept. În realitate, am văzut că singura regulă era aceea ca succesori să fie „os domnesc”. Înăuntrul acestui cadru, destul de elastic, boierii puteau să-și exercite în larg influența lor adesea hotărâtoare în ce privește persoana noului domn.

¹⁾ N. Iorga, op. cit. IV. Buc. 1937, p. 248-249.

²⁾ I. Minea, Din trecutul stăpânirii românești asupra Ardealului. Pierderea Anulașului și Făgărașului, în Convorbiri Literare, An XLVIII, 1914, p. 16 (a extrasului), nota 29; Idem, Urmașii lui Vladislav I. și politica orientală a Ungariei, în Conv. Lit. An L 1916, p. 12 (a extrasului).

Privită sub acest aspect, asocierea la tron apare ca o formă a luptei ce se dă în orânduirea feudală între monarh pe deoparte — la noi domnul țării —, care urmărea centralizarea puterii în mâinile sale, și marii boieri latifundiați — care căutau să-și mențină și să-și sporească privilegiile. Asocierea la tron este deci un fenomen caracteristic pentru această perioadă de evoluție a orânduiri feudale.

Notă. În articolul: Monete vechi românești, publicat în numărul anterior al revistei, moneda Nr. 4 dela pag. 127 are în realitate 18 mm. diametru.